

Výstava družstevní práce.

(Zahajovací řeč ministra soc. péče, dra Jos. Grubera.)

Památný den vzešel českému družstevnictví dělnickému.

Koná dnes přehlídku své práce víc než čtvrtstoleté, s oprávněnou hrdostí a radostným zadostiučiněním vzpomíná nesčíslných námah, neduvěry, podezřívání, útoku, ztroskotaných nadějí i pochybených pokusů, aby na konec prodravši se úskalími počáteční nezkušenosti, kapitálové slabosti, občasných krisí a jinaké nepřízné poměru představilo se nám dnes na této výstavě jako mohutný činitel celkového hnutí dělnického i jako pozoruhodná složka celkové produkce a tržby národní.

Jak obrovskou dráhu proběhlo dělnické hnutí družstevní u nás i v cizině!

Výrobní a pracovní sdružení jest sice vlastně starodávnou formou lidového hospodaření. Bylo jím již původní rodinné hospodaření, které společně nutné životní potřeby vyrábělo a své, doma zhotovené výrobky také doma spotřebovalo. Družstevní ráz výrobní mělo i původní pospolité vlastnictví pudy — kolébka to vši lidské kultury. Výrobním družstvem bylo i první podnikání hornické, vždyť těžaři původně vlastně sami dolovali ručně a na společný účet. V krajinách přímořských také první rybářství námořní provozovalo se družstevně, v Rusku do dnes zachovaly se známé artěly, zkrátka snad po celé zeměkouli původní formou hospodářskou byla sdružení výrobní a pracovní. Avšak jaká propast, nejenom časová, nýbrž i věcná, dělí tato starodávná sdružení a jiná společenství obchodní a výrobní od dnešních družstev dělnických. Vzpomeňme jen, že velká revoluce francouzská z konce 18. století nenáviděla sdružování jako přežitek podanství, jako nebezpečí a ohrohy pro individuum. Prohlášena byla „lidská práva“ a v nich osobní svoboda, odpor proti utlačování, ale žádné právo ke sdružování, naopak, revoluční zákonodárství přímo zakazovalo sdružování ve všech oborech hospodářských a tyto zákazy byly ve Francii teprve nedávno zrušeny. V Itálii bylo staré přísloví: „Kdo má společníka, má pána“ a táž nechuť jako ve Francii převládala proti jakémukoliv sdružování hospodářskému. Co již za revoluce hlásal C a b e t, oč usiloval ušlechtilý sociální utonista R o b e r t O w e n a po něm Charles Fourier, to všechno bylo v příkrém rozporu s duchem revolučního zákonodárství francouzského, které svými ideami ovládalo celý západní náš kontinent.

Také naše družstevní hnutí těžko se ujímalo a dlouho zápasilo. Jako všude jinde, také i v našich zemích družstevní hnutí počalo družstvy konsumními. A řekněme hned také, že byly to nejprve vesměs cizí vzory, které u nás docházely následování. Po pruském vzoru zřízen u nás první spořitelní konsumní spolek a sice oboujazyčný a snad převahou německý, v Praze r. 1847, teprve potom následovala Vídeň a r. 1849 Liberec. Nebyla to však družstva ryze dělnická, zámožnější členové přispívali dobrovolně dary, kromě svépomoci uplatňovaly se zde i snahy humanitní.

Vlastní svépomocná družstva pro společný nákup potravin vznikala v Čechách teprve počátkem let šedesátých po vzoru konsumních spolků tkalců Rochdalských.

Téhož roku, kdy u nás v Praze vypukly první velké bouře dělnické, přiměla roku 1844 nezdařená stávka 24 tkalcovských dělníků malého městečka Rochdalu v Anglii pokusiti se o jiný prostředek ke zlepšení jejich hmotného postavení. V prosinci 1844 založili spolek, otevřeli nepatrný krámk v postranní uličce. Byl z počátku otevřen vždy pouze v sobotu a v pondělí odpoledne, členové sami obstarávali zprvu střídavě a bezplatně funkci prodavače, účetního a pokladníka, počáteční kapitál činil 28 liber šterlinků, ve výkladě byly jen skrovné kvantity másla, cukru a mouky. Přinesli však do družstevního ruchu něco nového: zboží prodáváno jen za hotové, v dobré jakosti, a sice za ceny denní, ale při nákupu dávány známky dle výše zaplacených obnosů, a zisky, které zbyly na konci roku po mírném zúročení podílů, vypláceny členům dle počtu těchto známek a tedy dle výše nákupu. Tato nová metoda učinila všechny kupující zároveň členy, lákala nové zákazníky, zvyšovala odbyt, a malá režie prodejně i příznivý nákup a rostoucí odbyt stupňovaly i zisk. Těchto 24 početných průkopníků rochdalských, jak se nazývali, stalo se hořčičným semenem, z něhož vzrostlo velkolepé družstevní hnutí anglické se 100 tisíci zřízenci a dělníky s vlastními obrovskými podniky výrobními a s miliardovými obraty obchodními.

Také u nás průkopníci rochdalští záhy vzbudili pozornost. Upozornil na ně stručně nejprve Dr. Frant. Ladislav Rieger ve svém spise o průmyslu, Frant. Šimáček v „Poslu z Prahy“, Dr. Kodým ve spisku o spolcích o vzájemném pomáhání a od roku 1867 zejména český typograf Baborský a Dr. Fr. L. Chleborád, tehdejší vůdce českého hnutí dělnického, který vydal samostatně jich dějiny. Baborský i Chleborád zahájili pak v dělnictvu a v drobné české buržoasii agitaci pro zakládání nejprve spolku konsumních. Nastal zejména v Čechách přímo horečný zakladatelský ruch družstevní, zakládány přechetné potravní spolky, které zřizovaly pekárny, kupovaly mlýny, zakládaly u sebe výrobní odbory, obchody se střížním a j. zbožím, zkrátka podnik stihal podnik, bez zastávky a oddechu i bez zřetele ke skutečné hospodářské potřebě a poměrům peněžním. Spolkům dávána význačná jména: „Oul“, „Včela“, „Mravenec“, „Blahobyt“, „Svornost“, „Svatopluk“, atd; činnost jejich zahajována často bohoslužbami, zaváděny národně fantastické kroje spolkové, svěceny skvostné prapory; byla i diskuse, co dříve, knihovna či prapor, za protektory vybírání členové vysoké šlechty, předsedy bývali zámožní rolníci, živnostníci, advokáti a lékaři.

Agitace dostoupila vrcholu v roce 1870. V Čechách založeno 108 konsumních spolků, na Moravě alespoň 11, atd.

Záhy však nastal sestup. V pražském „Oulu“ vznikaly hned v prvním roce jeho trvání (1868) spory a rozmršky osobní. Ještě horší závadou byly v přechetných družstvech různé peněžní nepořádky, neschopnost představenstev, nezkušenost i nepoctivost zřízenců, a co zavinilo zprvu hrozně nedbalé hospodářství, neschopnost a neschlidnost, dovršila obecná krise národohospodářská roku 1873. V červenci 1875 poslední valná hromada pražského „Oulu“ prohlásila jeho likvidaci, vlastně úpadek. Bylo to trpké naučení, které bylo takto dáno do vínku našemu družstevnímu podnikání před

půl stoletím. Nicméně jednu nespornou zásluhu má tehdejší hnutí, že u připojení na akci svépomocně družstevní vyvoláno u nás první organisované hnutí dělnické. Na jednacím pořadu dělnických schůzí spatřujeme od té doby požadavek zákonného upravení doby pracovní, zastoupení ve sborech zákonodárných, ba již i všeobecné právo hlasovací, právo koaliční a zřizování odborových spolků, svobodu tisku a zrušení novinářského kolku.

Od roku 1873 nový zákon z 9. dubna o družstvech výtěžkových a hospodářských stíží zřizování konsumů, vyžaduje větší zodpovědnosti členů, a také obecná tehdy tíseň hospodářská v průmyslu i v zemědělství nebyla příznivá družstevnímu podnikání vůbec a zvláště dělnickému. Teprve od počátku let devadesátých vzniká nový ruch družstevní a rozšiřuje se z družstev konsumních a úvěrních i na veškeré skoro obory života výrobního a výtěžkového.

Nebudu vyličovati zevrubněji vývoj tohoto novějšího hnutí družstevního, bylo by to zbytečno před těmi, kteří zde ještě dnes stojí, jako jeho pamětníci, nebo dokonce průkopníci a spolupracovníci. Řeknu jen, že čítáme dnes v péči našeho ministerstva celkem na 1600 družstev, mimo stavební a bytová, která denně se množí a dosahují též několika set, že ke starším spolkům konsumním a k novějším výrobním přistoupila ještě poválečnými poměry v počtu stále rostoucím družstva válečných invalidů i družstva legionářů.

Je to vzrůst a úspěch neobyčejně pozoruhodný. Vadí-li výrobním, kooperativním družstvům vůbec a všude nedostatek kapitálu, menší kupecká vyškolenost a znalost trhu, nedostatek disciplíny a jiné obtíže, jsou u nás ještě specificky české poměry a ovzduší, na družstevní ruch nepříznivě působící. Je v našem národě vůbec málo hospodářské družnosti, je málo společenských podniků, a kde byly zřízeny, záhy se rozcházejí, je mnoho vzájemné řevnivosti, závisti a nekázně a málo vespolečné důvěry, a ke všemu soutěžíme na vlastní naší pudě s vyspělejším průmyslem a obchodem německým.

Přes všechny ony všeobecné i naše české překážky rozvoje družstevnictví výrobního a pracovního česká družstva dělnická rostla počtem i velikostí, sílila vnitřně, dovedla s úspěchem soutěžit i s výrobcí a obchodníky soukromokapitalistickými a povětšinou dovedla na vlastních nohou stát i se udržeti. Vedle hospodářských úspěchů pak vykonala nesmírně mnoho pro výchovu morální, učíc hospodářské solidaritě a disciplíně, tvoříc nám nového lepšího českého člověka hospodářského.

Nemluvím o vzdálenější budoucnosti a o cílech, které se ve mnoha myslích pojí k výrobě družstevní — isem si vědom, že budoucnost dostavila se vždycky jinak, mohutněji a svérázněji, než by si byla představovala sebe smělejší fantasie — mluvím jen o přítomnosti a blízké budoucnosti, a tu dlužno říci, že je málo prostředků způsobilých povznéstí třídy pracujících, než družstva výrobní a pracovní, společníci musí však býti prochnuti vědomím, že slouží ne pouze svému vlastnímu zájmu, nýbrž všeobecnému prospěchu hospodářskému i mravnímu.

Nejnovější doba téměř překotného zřizování nových družstev skrývá v sobě arci leckteré stíny a nebezpečí. Bude věcí vudců družstevního hnutí i činitelů veřejných, čeliti v zárodku všemu, čím by myšlenka associační utrpěla mravní újmy a co by ohrožovalo úspěchy již dosažené.

Chyby předku budtež výstrahou potomkům slovo Masarykovo platí pro život hospodářský jako pro politický a pro trvalý pokrok hospodářského života v národě není konec konců jiných prostředků, než pokrok vzdělání, zvýšená příčinnivost a naprostá poctivost.

Přehlížeje dnes výsledky družstevní práce dělnické iako představitel ressortu, jehož péči družstva dělnická a invalidní jsou svěřena, i jakožto zástupce vlády republiky československé, vyslovuji Vám, kteří jste se o myšlenku i provedení této výstavy zasloužili, a s Vámi i ve Vás všem bývalým i nynějším pracovníkům v českém dělnickém družstevnictví dík a uznání, jímž jsou Vám povinny nejen dělnictvo, nýbrž i všecken hospodářský život národa, i celá naše republika, již příkladem ukazujete úspěšné, smírné dráhy činnosti k opravdovému povznesení širokých vrstev lidových již i za dosa-
vadních řádů hospodářských a sociálních.

Vaše jména zbytečně bych vypočítával, budou zaznamenána nejen v katalogu výstavním, nýbrž i v dějinách českého hnutí dělnického, i v dějinách hospodářského vývoje celého národa československého.

Bylo šťastnou myšlenkou připojení k výstavě družstevní práce samostatné výstavky památek na prvé počátky českého hnutí dělnického do roku 1890, výstavu památek na hruznou tragedii, která se před 300 lety odehrála na Staroměstském náměstí. Je to opět-
ným dukazem, že naše dělnické vrstvy pro hospodářské zájmy nezapomínají nikdy na vyšší zájmy kulturní a národní, jsouce si vědomy, že hospodářská činnost není o sobě účelem, že jest jen prostředkem k dokonalejšímu tělesnému, duševnímu i mravnímu vývoji člověka, národa i lidstva.

Přeji výstavě družstevní práce v Praze tak plného a krásného úspěchu, jakého obětavostí svých původců a spolupracovníků zasluguje. Nechť české dělnictvo ze své zdařilé výstavy čerpá nové podněty a novou sílu pro další rozvoj družstevního podnikání ku blahu dělnictva, národa i státu.

*

Výstava družstevní práce, kterou zahájil 24. června ministr soc. péče dr. Jos. Gruber, předseda výstavního výboru sen. Ferd. Jirásek a posl. R. Tayerle, podává v šesti svých skupinách poměrně úplný a vyčerpávající přehled vývoje a dnešního stavu českého dělnického družstevnictví i některé informace o dělnickém hnutí družstevním v cizině. Právě křídlo průmyslového paláce zabírá cele teoretický oddíl výstavní: zde pokouší se výstava, užívajíc všech prostředků moderní expositivní techniky, podat přesný a výstižný obraz družstevnictví dělnického: prvá skupina věnována je dějinám a literatuře družstevnické, skupina druhá statistice. Družstevní retrospektiva podává řadu památek listinných a knižních a mapy, ukazující rozšíření dělnických družstev v jednotlivých létech prvých počátků a prvého období českého družstevnictví (1860—1873). Oddělení